

АНОТАЦІЯ

Ма Фу. Копінг-поведінка як процес набуття особистісного досвіду у соціумних взаємовідносинах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у психологічних науках 053 психологія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, 2021.

Дисертацію присвячено аналізу копінг-поведінки як процесу вироблення варіабельних навичок інтерактивних і комунікативних взаємин в загальному контексті психології інтерактивної поведінки з метою пошуку психологічних механізмів, за участю яких виникають і розвиваються поведінкові патерни, що забезпечують індивіду комфортне перебування в соціумних ситуаціях різної спрямованості і комунікативно-діяльнісної організованості.

Підхід до копінг-поведінки як поведінкового утворення, підпорядкованого отриманню особистісно значущого результату у контексті соціумного середовища різного рівня та складності, дозволив поставити питання про вплив соціумної обстановки на його формування та взяти за мету створення її концептуальної моделі, детермінованої відносинами соціумного середовища, вважаючи об'єктом дослідження копінг-поведінку в юнацькому віці, а предметом – копінг-поведінку студентів-першокурсників вищого навчального закладу.

Копінг-поведінку, яка традиційно трактується як механізм відповіді на стресову ситуацію з метою її подолання або захисту від неї, у дисертації розглянуто як континуум інтерактивних взаємин індивіда з мінливими обставинами середовища, де абсолютно однакові дії практично відсутні і тому вимагають фактично нового виконання, створюючи цим самим основу для

відповідних генералізацій і узагальнень, які у подальших комунікаціях виступають як їх особистісна поведінкова основа. Функціональна складова копінг-поведінки розвивається за рахунок апробування мети дією як практичного здійснення передбачуваного комунікативного акту в плані збільшення ресурсного арсеналу, що володіє більш високим рівнем узагальненості, і, отже, точності та ефективності.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали основні положення системного аналізу, суб'єктно-особистісно-діяльнісного, психосоціального підходів, теорії функціональної системи, загальної теорії копінг-поведінки з апелюванням до теорії особистості, діяльності, свідомості в контекстах освітньої моделі професійного становлення особистості, емоційної регуляції діяльності, педагогічної, міжособистісної, соціальної взаємодії, психології фасилітативності, прийняття рішення, подолання бар'єрів з опорою на базові положення організації психологічного дослідження.

Стверджується, що копінг-поведінка є поведінкою в сфері особистісно-суспільних відносин, яка забезпечує індивідові пристосування до ситуації та їх континууму з використанням когнітивних, емоційних і власне поведінкових ознак, що в подальшому перетворюється на відповідні соціумні патерни. Вона здійснюється на основі саморегуляції, в якій використовуються зведення про ситуацію із зіставленням еталона належного з власними особистісними якостями в межах імпліцитної теорії особистості. Копінг-поведінка зазнає впливу з боку Я-концепції індивіда, яку він вберігає за допомогою психологічних захистів, індивідуальна сукупність яких характеризує «захисний шар» особистості при зіткненні з будь-якими соціумними ситуаціями, а не тільки з такими, що є стресогенними. Системність копінг-поведінки як психологічного явища визначається системністю суб'єкта як організуючого начала життєдіяльності індивіда, що реалізує свої устремління в соціумному просторі за рахунок процесів саморегуляції, співвідносних з уявленням про своє «Я».

Копінг-поведінка у суб'єкт-суб'єктному вимірі постає як поведінка, що існує на перетині індивідуальних систем саморегуляції окремих учасників, детермінованих досвідом попередніх комунікацій в різних ситуаціях онтогенетичного розвитку, висхідного до ситуацій провідної діяльності, типової для кожного конкретного віку. Вона існує в просторі міжособистісних діалогів, в яких відбивається субкультура даного соціумного простору взагалі і даних комунікантів, зокрема, висхідна до процесів придбання комунікативного та інтерактивного досвіду, що забезпечує індивідові комфортність перебування в ній того чи іншого рівня за рахунок використання механізмів адаптації та психологічного захисту при конструктивній апеляції до явищ емпатії та афіліації.

Як контекстуальний феномен інтерактивних взаємовідносин копінг-поведінка існує у ситуаціях соціальної, соціально-психологічної та міжособистісної взаємодії, основним моментом яких є переживання ступеня відповідності інтерактивної ситуації уявленню індивіда про самого себе, що визначає його самоповагу у даному конкретному випадку в зіставленні з його самоповагою в цілому.

Вихідною основою копінг-поведінки індивіда є суб'єктне моделювання інтерактивної ситуації, яка відбувається в просторі перетину об'єктивної і суб'єктивної реальності як ментальне протиставлення об'єктивно заданих ситуативних вимог і заданих цілей, з одного боку, і наявних у індивіда можливостей, пов'язаних з його уявленням про себе і загальної і парціальної (ситуативної) самооцінкою, з другого.

У дослідженні копінг-поведінка була змодельована за допомогою психодіагностичних методик, в яких відтворюються ознаки: а) особистості учасника інтеракцій, належність якого до певного психотипу вказує на особливості його суб'єктивної реальності, на тлі якої здійснюються копінгові дії; б) ставлення індивіда до себе в цілому і в якихось окремих аспектах як учасника інтерактивної ситуації; в) відповідності копінгових дій емоційно-динамічному патерну, вказівка на які міститься у даних про акцентуації діяча

(поведінкові тенденції), що розглядаються як поведінкова конкретизація цього патерну; г) впевненості індивіда як показника готовності особи до вирішення діалектичних протиріч в комунікативній (інтерактивній) ситуації з метою отримання шуканого результату; д) психологічних захистів як способу нівелювання психологічного дискомфорту при зустрічі з негативними емоціями при взаємодіях; е) особливості ментальної організації, визначені за допомогою тесту соціального інтелекту.

Процесуальна схема емпіричного дослідження копінг-поведінки зорієнтована на використання навчально-професійної діяльності досліджуваних студентів-першокурсників, здійснюваної відповідно до розкладу навчальних занять та вимог виконання відповідних комунікативних та навчальних дій, спрямованих на отримання освітнього результату, що відповідає вимогам освітнього стандарту, представленого в моделі фахівця. Оскільки кожен студент у навчально-професійній діяльності виходить зі свого попереднього досвіду і використовує звичні копінг-стратегії, що не завжди призводить до потрібного результату, остільки тому вимагає деякого втручання, щось на кшталт психолого-педагогічного супроводу. Організація такого супроводу передбачає об'єднання роботи з використанням відповідних психодіагностичних методик та коментування їх результатів з наголосом на тих моментах, які необхідні для конструктивного вирішення з орієнтацією на конструктивні ознаки, що містяться в копінг-стратегіях «Планування вирішення проблеми» (вироблення аналітичного підходу до проблеми з метою планування її вирішення) і «Позитивна переоцінка» (використання ситуації, що склалася для особистісного зростання).

Статистичне порівняння чотирьох вікових груп, які охоплюють період від підліткового до дорослого віку, дозволило визначити, що підлітки відрізняються найбільшою вираженістю стратегій «Конфронтація» та «Втеча-уникнення». Особи юнацького віку найбільшою мірою реагують на труднощі за стратегіями дистанціювання, пошуку соціальної підтримки та прийняття відповідальності. Досліджувані першої середньої вікової групи

використовують у напруженій ситуації як більш зрілу, адаптивну форму копінгу, засновану на зміні погляду на проблему, поставившись до неї як до стимулу особистісного зростання, так і незрілі форми реакцій, як то ігнорування проблеми, агресивне ставлення до себе та оточуючих, пошук співчуття та підтримки, самозвинувачення тощо. У досліджуваних другій середньої вікової групи визначено як збереження тенденції до неадаптивних форм владнальної поведінки, застосування її інфантильних форм, так і значне використання адаптивного комплексу копінг-стратегій, що виражається у цілеспрямованому аналізі ситуації, виробленні стратегії розв'язання проблеми.

За результатами факторного аналізу, отриманих на основі матриці інтеркореляцій між 49 показниками способів владнальної поведінки, упевненості у собі, ставлення до себе, акцентуацій характеру, психологічних захистів, соціального інтелекту, комунікативних вмінь та рис особистості, копінг-поведінка постає як єдність «незрілого захисту» (перший фактор), «упевненості в собі» (другий фактор), «самовпевненості» (третій фактор), «екстраверсії» (четвертий фактор) і «екзальтованості» (п'ятий фактор).

Аргументовано, що копінг-поведінка є поведінковою функцією суб'єкта, сформованою у континуальних суб'єкт-суб'єктних взаємовідносинах життєдіяльності в цілому, провідної та допоміжної (дозвіллевої) діяльності, зокрема. Основне смислове навантаження поняття копінг-поведінки полягає в його інтерпретації в руслі соціальної обумовленості, опосередкованості мовою та дискурсивним мовленням за рахунок постійного «відточування» комунікативної майстерності, спричиненого самовідображенням індивіда як носія певних суб'єктних функцій у просторі соціумних взаємовідносин. Психологічною основою копінг-поведінки є простір інтерактивного дискурсу як маніфестація узагальнених моделей соціумної поведінки «Я < Він/Вони», «Я > Він/Вони», «Я = Він/Вони».

Ключові слова: копінг-поведінка, особистість, взаємодія, соціумні взаємовідносини, соціумна поведінка.

Abstract

Ma Fu. Coping behavior as a process of gaining personal experience in social relationships. – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of philosophy in Psychological Sciences 053 psychology. – State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Odessa, 2021.

The dissertation is devoted to the analysis of coping behavior as a process of developing variable skills of interactive and communicative relationships in the general context of the psychology of interactive behavior in order to search for psychological mechanisms, with the participation of which behavioral patterns arise and develop, providing an individual with a comfortable stay in social situations of various orientation and communicative-activity organization.

The approach to coping behavior as a behavioral unit subordinated to obtaining a personally significant result in the context of a social environment of various levels and complexity, allowed us to raise the question of the influence of the social situation on its formation and take as a goal the creation of its conceptual model, determined by the relationships of the social environment, considering the object of research coping behavior in adolescence, and the subject–coping behavior of first-year students of a higher educational institution.

Coping behavior, which is traditionally interpreted as a mechanism for responding to a stressful situation in order to overcome it or protect against it, in the dissertation is considered as a continuum of interactive relationships of an individual with changing circumstances of the environment, where absolutely identical actions are practically absent and therefore require virtually new execution, thereby creating the basis for appropriate generalizations and generalizations, which in further communication act as their personal behavioral basis. The functional component of coping behavior develops due to the testing of the goal by action as a practical implementation of the intended communicative act in terms of increasing the

resource arsenal, which has a higher level of generalization, and, consequently, accuracy and efficiency.

The theoretical and methodological basis of the research was the main ideas of the system analysis, subject-activity, psychosocial approaches, the theory of the functional system, the general theory of coping behavior with an appeal to the theory of personality, activity, consciousness in the contexts of the educational model of professional formation of the individual, emotional regulation of activity, pedagogical, interpersonal, social interaction, psychology of facilitation, decision-making, overcoming barriers based on the basic provisions of the organization of psychological research.

It is argued that coping behavior is behavior in the sphere of personal and social relations, which provides an individual with adaptation to the situation and their continuum using cognitive, emotional and behavioral signs themselves, which later turns into corresponding social patterns. It is carried out on the basis of self-regulation, which uses information about the situation with the comparison of the standard of due with one's own personal qualities within the implicit theory of personality. Coping behavior is influenced by the self-concept of the individual, which he protects with the help of psychological defenses, the individual totality of which characterizes the «protective layer» of the individual when faced with any social situations, and not just with those that are stressful. The consistency of coping behavior as a psychological phenomenon is determined by the consistency of the subject as an organizing principle of the individual's life activity, which implements its aspirations in the social space through the processes of self-regulation,

Coping behavior in the subject-subject dimension appears as behavior that exists at the intersection of individual self-regulation systems of individual participants, determined by the experience of previous communications in various situations of ontogenetic development, going back to situations of leading activity, typical for each specific age. It exists in the space of interpersonal dialogues, which reflect the subculture of this social space in general and these communicants, in particular, goes back to the processes of acquiring communicative and interactive

experience, which provides the individual with the comfort of being in it of one level or another through the use of mechanisms of adaptation and psychological protection when constructively appealing to the phenomena of empathy and affiliation.

As a contextual phenomenon of interactive relationships, coping behavior exists in situations of social, socio-psychological and interpersonal interaction, the main point of which is the experience of the degree of compliance of the interactive situation with the individual's idea of himself, which determines his self-esteem in this particular case in comparison with his self-esteem in general.

The initial basis of coping behavior of an individual is the subject modeling of an interactive situation that occurs in the space of the intersection of objective and subjective reality as a mental contrast of objectively given situational requirements and given goals, on the one hand, and the opportunities available to the individual related to his self-image and general and partial (situational) self-esteem, on the other.

In the study, coping behavior was modeled using psychodiagnostic techniques that reproduce the signs of: a) the personality of the participant in interactions, whose belonging to a certain psychotype indicates the features of his subjective reality, against which coping actions are performed; b) the attitude of the individual to himself as a whole and in some individual aspects as a participant in an interactive situation; c) the correspondence of coping actions to an emotional-dynamic pattern, the indication of which is contained in the data on the accentuations of the figure (behavioral trends), considered as a behavioral concretization of this pattern; d) individual confidence as an indicator of a person's readiness to resolve dialectical contradictions in a communicative (interactive) situation in order to obtain the desired result; e) psychological defenses as a way to level psychological discomfort when meeting negative emotions during interactions; f) features of mental organization determined using the social intelligence test.

The procedural scheme of empirical research of coping behavior is focused on the use of educational and professional activities of the studied first-year students, carried out in accordance with the schedule of training sessions and the requirements

for performing appropriate communicative and educational actions aimed at obtaining an educational result that meets the requirements of the educational standard presented in the specialist model. Since each student of educational and professional activity proceeds from their previous experience and uses the usual coping strategies, which does not always lead to the desired result, and therefore requires some intervention, something like psychological and pedagogical support. The organization of such support involves combining work using appropriate psychodiagnostic techniques and commenting on their results with an emphasis on those points that are necessary for a constructive solution with a focus on the constructive features contained in coping strategies «Planning a solution to the problem» (developing an analytical approach to the problem in order to plan its solution) and «Positive reassessment» (using the current situation for personal growth).

Statistical comparison of age groups covering the period from adolescence to adulthood allowed us to determine that adolescents differ in the greatest severity of the «Confrontation» and «Escape-avoidance» strategies. Young people are most likely to respond to difficulties in distancing, seeking social support, and accepting responsibility strategies. The subjects of the first middle age group use in a tense situation both a more mature, adaptive form of coping, based on a change in the view of the problem, treating it as a stimulus for personal growth, and immature forms of reactions, such as ignoring the problem, aggressive attitude towards themselves and others, seeking sympathy and support, self-blame, etc. The subjects of the second middle age group were determined to maintain a tendency to maladaptive forms of possessive behavior, the use of its infantile forms, and a significant use of an adaptive complex of coping strategies, which is expressed in.

According to the results of factor analysis obtained on the basis of a matrix of intercorrelation between 49 indicators of ways of settled behavior, self-confidence, attitude to oneself, accentuations of character, psychological defenses, social intelligence, communication skills and personality traits, coping behavior appears as a unity of «Immature defense» (the first factor), «Confidence» (the second factor),

«Self-confidence» (the third factor), «Extraversion» (the fourth factor) and «Exaltation» (the fifth factor).

It is argued that coping behavior is a behavioral function of the subject, formed in the subject-subject relationships of life activity in general, leading and auxiliary (leisure) activities, in particular. The main semantic load of the concept of coping behavior is its interpretation in line with social conditionality, mediation by language and discursive speech due to the constant «honing» of communicative skills caused by the self-image of an individual as a carrier of certain subject functions in the space of social relationships. The psychological basis of coping behavior is the space of interactive discourse as a manifestation of generalized models of social behavior «Me < he/they», «Me > he/they», «Me = he/they».

Keywords: coping behavior, personality, interaction, social relationships, social behavior.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України:

1. Ма Фу. Вікові особливості копінг-поведінки як результат узагальнення особою інтерактивного досвіду. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. № 8. 2021. С. 27 – 35.
2. Ма Фу. Копінг-поведінка у контексті її системних зв'язків. *Габітус*. 2021. Випуск 27. С. 43 – 50.

Статті у фахових наукових виданнях, включених до реєстру міжнародних наукометричних баз даних:

3. Ма Фу. Система «вчитель – учень/учні» як інтерактивне середовище копінг-поведінки підлітків. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VIII (88), Issue: 220, 2020. С. 47 – 50.
4. Ма Фу. Суб'єктна парадигма як базис теоретичної моделі і дослідницького концепту копінг-поведінки. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. № 8 (36), 2020. Pp. 133 – 139.

**Статті та тези доповідей, які засвідчують
апробацію матеріалів дисертації**

5. Ма Фу. Копінг-поведінка у суб'єкт-суб'єктному вимірі. *Vector of modern pedagogical and psychological Science in Ukraine and the EU countries*. Collective monograph. Part 1. Cuiavian University in Wloclawek, Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. Pp. 111 – 127. (у співавт.).

6. Ма Фу. Явище булінгу у контексті підліткової кризи. *Тенденції розвитку психології та педагогіки*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 1-2 листопада 2019 року). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. С. 73 – 76. (у співавт.).

7. Ма Фу. Педагогічна взаємодія як одна із детермінант поведінкового конструктиву учнів підліткового віку. *Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології*: збірник тез наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 22-23 листопада 2019). Львів, ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. С. 15 – 18. (у співавт.).

8. Ма Фу. Вплив педагогічної взаємодії на копінг-поведінку учнів. *Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування*: збірник тез наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 27-28 грудня 2019). Львів, ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. С. 44 – 49. (у співавт.).

9. Ма Фу. Копінг-поведінка та її детермінанти у підлітковому віці. *Роль і місце психології у формуванні сучасної особистості*: міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10-11 січня 2020 року). Харків, 2020. С. 101 – 105. (у співавт.).

10. Ма Фу. Установчі ознаки копінг-стратегій: *Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика*: збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (17–18 січня 2020 р., м. Одеса). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 46 – 49. (у співавт.).

11. Ма Фу. Поведінка подолання у контексті педагогічної взаємодії. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук*. матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 31 січня -1 лютого 2020 року).

Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2020. С. 114 – 118. (у співавт.).

12. Ма Фу. Впевненість у собі як компонент копінг-поведінки. *Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук*: збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (14–15 лютого 2020 р., м. Одеса). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 34 – 38. (у співавт.).

13. Ма Фу. Копінг-поведінка як системний об'єкт дослідження. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. Запоріжжя, 2020. (у співавт.).

14. Ма Фу. Тренінгове навчання конструктивній комунікативності як рефлексивна основа копінг-поведінки. *Trends and directions of development of scientific approaches and prospects of integration of Internet technologies into society*. Abstracts of International Scientific and Practical Conference. Stockholm, Sweden. February 23-26, 2021 P. 519 – 522. (у співавт.);

15. Ма Фу. Інтерактивний дискурс як мовленнєва маніфестація суб'єктності у копінг-поведінці. *Actual trends of modern scientific research*. Abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference Munich, Germany. 14-16 March 2021. P. 487 – 492. (у співавт.).